

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مجتمع علوم انسانی
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه دکترای زبان و ادبیات فارسی

تحقیق در احوال و آثار و افکار
فتح الله خان شیانی به همراه تصحیح مجموع آثار
منظوم و منشور او

استاد راهنما:

دکتر سیدمهدی نوریان

استادان مشاور:

دکتر یدالله جلالی پندری

دکتر سید محمود الهام بخش

پژوهش و نگارش:

علیرضا شانظری

۱۳۸۴ / ۱۱ / ۲۵

زمستان ۱۳۸۴

۷۰۷۰۰

تقدیم

تقدیم به پدر مهربانم

که شور هستی را در وجودم شعله ور کرد

مادر فداکارم

که عشق به زندگی را در وجودم نهاد و صبورانه پیروزیم را به انتظار نشست

و همسر عزیزم

که شیرین ترین لحظات زندگی خود را با این اوراق پریشان عجین ساخت.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: مبادی تحقیق
۲	موضوع تحقیق
۲	پیشینه تحقیق
۳	اهداف تحقیق
۳	فرضیات تحقیق
۳	اهمیت و ضرورت تحقیق
۴	روش تحقیق
۴	کاربرد نتیجه تحقیق

فصل دوم: زندگی

۶	عصر قاجار و روزگار سلطنت ناصرالدین شاه
۱۸	محیط زندگی شیبانی
۲۲	خاندان
۲۶	تحصیلات
۲۷	مشاغل
۲۹	حوادث زندگی
۳۲	سفرها
۳۵	ارتباط با انگلستان
۳۷	انزوا

۳۸ ..... پایان زندگی

۳۹ ..... مقبره

فصل سوم: افکار

۴۲ ..... اندیشیدن به دنیا و آخرت

۴۴ ..... یأس و بدبینی

۴۸ ..... عرفان

۵۴ ..... اعتراض به وضع حکومت

۶۲ ..... پیش بینی فروپاشی قاجار

فصل چهارم : آثار

۶۴ ..... آثار منظوم (قصاید)

۶۴ ..... غزل ها

۶۸ ..... دیگر قالبها

۷۳ ..... منظومه ها: فتح و ظفر

۷۴ ..... مسعود نامه

۷۴ ..... کامرانیه

۷۴ ..... یوسفیه

۷۵ ..... لالی مکنون

۷۵ ..... تنگ شکر

۷۶ ..... آثار منثور: بیانات شیبانی

۸۱ ..... زبده الآثار

۸۵ ..... مقالات

۹۱	درج دُرر .....
۹۴	فواکه السحر .....
۹۵	دیگر آثار .....

فصل پنجم: شعر شیبانی

۹۷	دوره بازگشت .....
۱۰۷	اهمیت شعر بازگشت .....
۱۰۸	شعر در عصر قاجار .....
۱۱۵	شیبانی در میان شاعران بازگشت .....
۱۲۰	تأثیرپذیری از گذشتگان .....
۱۴۵	شیبانی و سبک خراسانی .....
۱۶۱	مدیحه سرایی شیبانی .....
۱۷۲	شیبانی و دیگر مدیحه سرایان قاجار .....
۱۷۸	تأثیر شیبانی بر دیگر شاعران .....
۱۸۰	ممدوحان / رابطه شیبانی و ممدوحان .....

فصل ششم: هنر شاعری

۲۴۰	ویژگی های قصاید شیبانی .....
۲۶۱	توصیف ها .....
۲۶۵	زبان شعر .....
۲۶۸	ترکیبات .....
۲۷۰	لغات عربی و فارسی .....
۲۷۰	درون مایه ها .....

فصل هفتم: مجموعه آثار

۲۸۵	مقدمه دیوان ها
۲۹۶	دیوان قصاید
۶۳۹	قصاید کوتاه
۷۵۳	غزل ها
۷۹۳	قطعات
۸۲۳	رباعیات
۸۵۳	ترکیب بند
۸۵۸	مسمط
۸۶۲	مقطعات پراکنده
۸۶۷	منظومه ها: فتح و ظفر
۹۸۴	زبده الآثار
۱۱۷۶	مقالات شیبانی
۱۳۲۵	بیانات شیبانی
۱۵۰۶	درج دُرر
۱۶۸۹	فواکه السحر
۱۷۷۵	فرهنگ لغات
۱۷۹۲	فهرست آیات
۱۷۹۴	فهرست احادیث و اخبار
۱۷۹۵	فهرست منابع و مأخذ
۱۸۰۳	فهرست مقالات

چکیده

ابو نصر فتح الله خان شیبانی (۱۳۰۸-۱۲۴۱ ه. ق) از شاعران بزرگ قرن سیزدهم و معاصر ناصرالدین شاه قاجار است که در میان شاعران مکتب بازگشت ادبی از جایگاه ممتازی برخوردار است. شیبانی همچون دیگر شاعران دوره بازگشت، شعر شاعران سبک خراسانی را سرمشق سروده های خود قرار داده است و به استقبال از اشعار فرخی سیستانی، عنصری، منوچهری، غضبایی رازی، فردوسی، مسعود سعد و رودکی اشعاری سروده است، اما امتیاز اشعار او نسبت به شعر معاصرانش یکی در روش خاص مدیحه سرایی اوست که در آن، علو طبع و عزت نفس را رها نکرده است، دیگری انتقاد او از اوضاع اجتماعی زمان خود است که این درونمایه در شعر آن روزگار بی سابقه است و سوم توصیفات طبیعی است که در اشعار او دیده می شود. در این پایان نامه کوشش می شود تا براساس اسناد موجود، زندگینامه کاملی از این شاعر تهیه شود و سپس با توجه به اشعار و آثار منثور او، اندیشه های اجتماعی این شاعر که با دیگر شاعران دوره بازگشت تفاوت های اساسی دارد، مورد بحث قرار گیرد و خاستگاه اجتماعی آنها مشخص شود. سپس آثار منظوم او از نظر ویژگی های هنر شاعری و همچنین تاثیر پذیری او از شاعران سبک خراسانی بررسی می شود. در پایان نیز صورت منقحی از آثار منظوم و منثور او بر اساس معتبرترین نسخه های خطی و چاپی اشعارش آورده می شود. در برخی موارد که اشعار مزبور نیازمند توضیح باشد، اینگونه توضیحات به صورت تعلیقات به انتهای این مجموعه افزوده خواهد شد.

پیش گفتار

ابونصر فتح الله خان شیبانی، از معروفترین شاعران دوره دوم بازگشت ادبی است. با توجه به اینکه وی مدایح خود را با انتقاد از وضع حکومت درآمیخت، می توان او را از پیشگامان و پیشروان نهضت مشروطه به شمار آورد. ویژگی دیگر اشعار او، توصیفات زیبایی است که از طبیعت و مظاهر آن داشته است. تاکنون چاپ منقّحی از آثار او صورت نگرفته؛ لذا، نظر به اهمیت و جایگاه ویژه شیبانی در بین شاعران دوره بازگشت ادبی، نیاز به تصحیح و انتشار آثار او احساس می شد. علاوه بر آن لازم بود که احوال، آثار و افکار او نیز مورد تحلیل دقیق قرار بگیرد.

بنابراین بنده کار خود را با گردآوری نسخه های خطی آثار شیبانی شروع کردم. کاری که چند ماه طول کشید! در هر حال پس از دستیابی به تصویر نسخه ها در زمان گردآوری نسخه های آثار شیبانی، ساختمان کتابخانه ملی به محل فعلی انتقال یافت و همین خود باعث شد مدت زمان زیادی صرف رفت و آمد فراوان و سرانجام دریافت نسخه ها شود. ضمن این که کتابخانه های دیگر هم در همان بدو ورود نسخه مورد نظر را در اختیار محقق نمی گذارند. سپس نسخه ها را با یکدیگر مقابله نمودم (البته در مورد آثاری که چند نسخه داشت) و شیوه تصحیح انتقادی و در برخی موارد تصحیح قیاسی را در پیش گرفتم.

معرفی نسخه های خطی آثار موجود شیبانی

۱_ دیوان شیبانی

الف) نسخه خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره ۲۴۴۷ به خط نستعلیق که در سال ۱۲۶۲ قمری در زمان ولیعهدی ناصرالدین شاه احتمالاً به خط خود شاعر نوشته شده است. این نسخه، دیباچه ای در سرگذشت شاعر دارد که حاوی نکات ارزنده ای است.

هر چند در فهرست مجلس و منزوی ، تعداد قصاید ، ۴۱ قصیده ذکر شده اما یک قصیده تکرار شده و نسخه مجلس چهل قصیده به همراه پنج رباعی بیشتر ندارد. در بین نسخه های دیوان شیبانی ، این نسخه از همه قدیمی ترست.

ب (نسخه خطی کتابخانه ملی ملک به شماره ۱۲۵۹ ه.ق به خط نستعلیق سال ۱۲۷۳ ه.ق (سال فتح هرات) که در هرات کتابت شده و بیشتر قصاید آن در مدح حسام السلطنه است. علاوه بر قصیده، قطعه و رباعی هم در نسخه کتابخانه ملک دیده می شود که جمعاً بیش از دویست قصیده، قطعه و رباعی است.

ج (نسخه خطی کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۹۴۹ به خط نستعلیق سده سیزدهم هجری که در پایان نسخه مقالات شیبانی آمده است. قصاید این نسخه بدون ترتیب الفبایی قوافی است.

د) نسخه کتابخانه کاخ گلستان (سلطنتی سابق) به شماره ۱۶۱۸ به خط نستعلیق همراه با مقدمه ای کوتاه در سرگذشت شاعر. شیبانی، خود این نسخه را که مجموعه ای است از قصاید، قطعات و ترکیبات در مدح ناصرالدین شاه، لاکمی مکنون نام نهاده است. برخی از این قصاید، در آثار دیگر شیبانی، در مدح اشخاصی دیگر، سروده شده و این کار توسط خود شاعر صورت گرفته است. تاریخ کتابت این نسخه، بایستی قبل از سال ۱۳۰۰ قمری باشد؛ چرا که مربوط به دوره ای است که شیبانی مجدداً به دربار ناصرالدین شاه راه یافته است. نسخه کاخ گلستان جمعاً ۱۸۷ قصیده، قطعه، رباعی و ترکیب بند دارد.

کاتب در نوشتن این نسخه دقت لازم را نداشته چرا که گاه کلمه ای را جا انداخته و یا غلط کتابت کرده است:

«آهوان مردمک چشم ترا زنند» صورت درست — «آهوان مردمک چشم ترا چشم زنند»

« و گر مرا قمر اندر به خانه وهم است» صورت درست — « و گر مرا قمراندر به خانه دهم است»

ه (نسخه کتابخانه ملی به شماره ۴۴۶ به خط نستعلیق که احتمالاً مربوط به سال ۱۳۰۰ قمری است. در مقدمه این نسخه آمده که در سال ۱۲۹۸ قمری که ولیعهد مظفرالدین میرزا در تهران اقامت داشت، افرادی از جمله شیبانی به خاکبوسی او رفتند. مظفرالدین میرزا در آن مجلس، از شیبانی خواست تا «انتخابی» از اشعارش را به محضر او بفرستد. با توجه به مصایبی که بر شیبانی وارد می آمد، این امر تحقق نیافت تا این که به دنبال اصرارهای بسیار، شیبانی در سال ۱۳۰۰ قمری این نسخه را به معتمدالملک میرزا علی خان امین الدوله سپرد تا پس از پاکنویس کردن، آن را پیشکش ولیعهد کند اما امین الدوله پاکنویس نکرده آن را تقدیم ولیعهد نمود.

نسخه کتابخانه ملی حاوی قصیده، قطعه، رباعی و مسمط است و بدون ترتیب می باشد. در نوشتن این نسخه هم کاتب دقت لازم را نداشته:

«وعظ های رمز و معلق می کنیم»   صورت درست ← «معلق»

«چند باید برد از این بس منت بیگانگان»   صورت درست ← «پس»

۲) فتح و ظفر: از این اثر که مجموعه قصایدی در مدح مظفرالدین میرزای ولیعهدست، تنها یک نسخه به شماره ۱۴۹۷ به خط نستعلیق سال ۱۳۰۲ قمری در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می شود. این نسخه هم دیباچه ای در سرگذشت شاعر دارد که در بردارنده نکاتی سودمندست. «فتح و ظفر» جمعاً صد و یک قصیده و قطعه دارد که شصت قصیده آن در مدح مظفرالدین میرزاست.

۳) «فواکه السحر فی بدایع شعر» که خلاصه ای از حدایق السحر رشید و طواط است. «فواکه السحر»، تنها یک نسخه دارد که به خط نستعلیق سال ۱۲۶۲ قمری و شماره ۲۱۴ متعلق به کتابخانه ملی است.

۴) «زبدة الآثار» در شرح مآثر ناصرالدین شاه. از این اثر هم فقط یک نسخه به شماره ۹۳۶ به خط نستعلیق خوش در کتابخانه ملی موجودست. تاریخ کتابت این نسخه سال ۱۳۰۱ قمری است.

۵) «بیانات شیبانی» در بیان مطالب اخلاقی به همراه قصایدی در مدح ناصرالدین شاه. تنها نسخه این اثر به شماره ۴۸۰ و خط نستعلیق قرن سیزدهم هجری متعلق به کتابخانه ملی است.

۶) «مقالات شیبانی»، در چهار فصل به نظم و نثر به نام حسام السلطنه. نسخه های مورد استفاده این اثر عبارتند از:

الف) نسخه کتابخانه ملی ملک به شماره ۵۵۹۶ به خط شکسته نستعلیق سال ۱۲۷۳ قمری در ۷۶ برگ

ب) نسخه کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره ۹۸۸ به خط نستعلیق سال ۱۲۸۰ قمری در ۱۱۳ برگ که از نسخه های نفیس کتابخانه آستان قدس است.

ج) نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۳۷۱۵ به خط شکسته نستعلیق سده سیزدهم هجری در ۹۸ برگ که در فهرست دانشگاه، از آن با عنوان «سفرنامه» یاد شده است.

د) نسخه کتابخانه آستان قدس به شماره ۹۴۹/۲ به خط نستعلیق سده ۱۳ که فقط تا فصل سوم مقالات را دارد.

ه) نسخه کتابخانه ملی ملک به شماره ۸۱۰ به خط نستعلیق سال ۱۳۲۱ ق در ۹۳ برگ

در تمامی نسخه های آثار شیبانی، مثل بقیه آثار دوره قاجار، غلط های املائی بسیاری دیده شد.

علاوه بر نسخه های خطی، از آثار چاپی زیر نیز استفاده شد:

۱) منتخب از مجموعه بیانات شیبانی که گزیده ای از اشعار شاعر است که توسط خود او صورت گرفته و در سال ۱۳۰۸ قمری در استامبول توسط پرنس ارفع به صورت سربی به چاپ رسیده است.

۲) «درج درر» که در سال ۱۳۰۰ قمری به صورت «سنگی» چاپ شده در پایان

آن، این ماده تاریخ آمده: «شاه را می سزد این درج درر»

۳) دیوان ابونصر فتح الله خان شیبانی که در سال ۱۳۷۱ شمسی توسط احمد

کرمی چاپ و منتشر شد. با این که کرمی، مأخذ اصلی خود را که همان کتاب

منتخب از مجموعه «بیانات» است، ذکر نمی کند اما ترتیب اشعار در این کتاب

دقیقاً همان ترتیبی است که در کتاب «منتخب» رعایت شده، جز این که

کرمی، اشعار از کتاب «درج درر» و «مجمع الفصحا» به آن افزوده است.

چاپ احمد کرمی از دیوان شیبانی، کاملاً بازاری بوده و حتی مواردی را هم که از

منتخب و درج درر ذکر کرده پر از اشتباه است:

«ناصرالدین که راست او بر بست» (ص ۴۰)

صورت درست ← «ناصرالدین که رای او بر بست»

«نشسته بود بر من خیال او به خشم» (ص ۷۵)

صورت درست ← «نشسته بود بر من خیال او به چشم»

سپس که قصه خود در یکی قصیده به شاه گسیل کردم و بشنود و سخت پژمان شد

ص ۱۷۸

صورت درست ← «گسی نمودم»

از دیگر ایرادهای این کتاب، غلط های املائی و عدم رعایت رسم الخط امروزی است:

«به هاء حمد و قاف قل هو الله» (ص ۶۱۳)

«دست گدایان نمی رسد بر کابت» (ص ۱۰۶)

«که بدانۀ خرد ز اوج سپهر مرغ دولت بیارد اندر بند»

ص ۱۲۸

احمد کرمی قصیده ای که در «درج درر» از صباحی بیگدلی ذکر شده، در چاپ خود به نام

شیبانی آورده:

«در صحن راغ و باغ کشاورز مهرگان بدرود ارغوان و فروکشست زعفران»

دیوان ، ص ۴۷۶

علایم نسخه های آثار شیبانی (اعم از خطی و چاپی)

(۱) دیوان شیبانی

م	الف (نسخه کتابخانه مجلس
ک	ب (نسخه کتابخانه ملک
آ	ج (نسخه کتابخانه آستان قدس
گ	د (نسخه کتابخانه کاخ گلستان
ل	ه (نسخه کتابخانه ملی
س	و (چاپ سربی استامبول
چ	ز (چاپ احمد کرمی

(۲) « مقالات شیبانی »

ما	الف (نسخه کتابخانه ملک به شماره ۵۵۹۶
آ	ب (نسخه کتابخانه آستان قدس به شماره ۹۸۸
د	ج (نسخه کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران
آس	د (نسخه کتابخانه آستان قدس به شماره ۹۴۹ / ۲
مب	ه (نسخه کتابخانه ملک به شماره ۸۱۰
ز	(۳) « زبده الآثار »
فت	(۴) « فتح و ظفر »
ب	(۵) « بیانات شیبانی »

در مقابله نسخه ، اگر کلمه ای اضافه بر متن بوده ، عدد نوک بر بالای کلمه قبل از گذاشته شده و در پانویس چنین آمده:

۲_ ل : + خوب

همچنین اگر بیت یا ابیاتی در متن اصلی نبوده و از نسخه ای دیگر گرفته شده ، داخل متن با علامت قلاب مشخص گردیده و در پانویس به این صورت آمده:

۱_ « برگرفته از نسخه ل »

ذکر این نکته لازم می نماید که شیبانی از اشعار دیوان خود در بقیه آثار نیز بهره برده که گاه همراه با تفاوت‌هایی است. این تفاوتها در همان متن منشور مشخص شده است.

در این رساله ، عمدتاً رسم الخط مصّوب فرهنگستان زبان و ادب فارسی مورد توجه بوده است.

این رساله ، بدون شک به دور از نقص و کاستی نخواهد بود و بنده در اصلاح آن ، راهنمایی و تذکر استادان ارجمند را خواستارم. با این همه ، با وجود تلاش و جهد بسیار و دقت فراوانی که به کار برده ام ، امیدوارم ، توانسته باشم حق مطلب را ادا کنم.

در پایان وظیفه خود می دانم از زحمات و تلاشهای کسانی که هر کدام به نحوی در نگارش این رساله مرا یاری دادند ، سپاسگزاری کنم:

از استاد راهنما ، جناب آقای دکتر سید مهدی نوریان که بویژه در مقابله نسخه ها مرا از راهنماییهای سودمند خود برخوردار نمودند.

از استادان مشاور جناب آقای دکتر یدالله جلالی که دلسوزانه نکات ارزشمندی را به بنده گوشزد کردند و زحمت تهیه نسخه های خطی کتابخانه آستان قدس را تقبل فرمودند و همواره یار و همراه بنده بودند.

و جناب آقای دکتر سید محمود الهام بخش که بنده از رهنمودهای ارزشمندشان فیض بردم.

از تمامی استادان گرانقدر دانشکده ادبیات دانشگاه یزد بویژه آقایان دکتر صادقین ، دکتر غلامرضایی و دکتر بهداد و استادان مدعو دانشگاه آقایان دکتر دادبه، دکتر یادگاری ، دکتر صفوی و دکتر کزازی که در دوره دکتری از محضر پر بارشان کسب فیض نمودم.

از استادان ارجمند خود در دانشگاه اصفهان بویژه آقایان دکتر نوریان ، دکتر میرباقری فرد و دکتر مظاهری که در دوره های کارشناسی و کارشناسی ارشد از فضل و دانش آنها بهره ها بردم.

همچنین لازم می دانم از توجه و همکاری سرکارخانم زهره شیبانی (عروس نوۀ دختری فتح الله خان شیبانی) قدردانی کنم.

این شرح بی نهایت کز زلف یار گفتند

حرفی است از هزاران کاندرا عبارت آمد

فصل اول

مبادی تحقیق

موضوع تحقیق

تصحیح آثار و تحلیل اشعار فتح الله خان شیبانی، موضوع این تحقیق است. در این پایان نامه، تلاش می شود، تا براساس اسناد موجود، زندگینامه کاملی از این شاعر تهیه شود. آنگاه با توجه به اشعار و آثار منثور او، اندیشه های اجتماعی که با دیگر شاعران دوره بازگشت تفاوت های اساسی دارد، مورد بحث قرار گیرد و خاستگاه اجتماعی آنها مشخص شود. سپس آثار منظوم او، از نظر ویژگی های هنر شاعری و همچنین تأثیرپذیری شیبانی از شاعران سبک خراسانی بررسی شود و در پایان صورت منقحی از آثار منظوم و منثور شاعر، بر اساس معتبرترین نسخه های خطی و چاپی اشعارش آورده شود.

پیشینه تحقیق

درباره زندگی و برخی ویژگی های اشعار شیبانی، در کتابهایی که به بررسی اشعار دوره قاجار پرداخته اند، اشارات مختصری وجود دارد. از جمله یحیی آرین پور در کتاب «از صبا تا نیما» (۱۳۵۷)، نصرت تجربه کار در کتاب «سبک شعر در دوره قاجار» (۱۳۵۰) و مهدی حمیدی شیرازی در کتاب «شعر در عصر قاجار» (۱۳۶۴) ضمن بیان شرح احوال مختصر شیبانی، به ویژگی های شعری او اشاره کرده اند.

اما بررسی همه جانبه اشعار و محیط زندگی و همچنین تصحیح آثار منظوم او کاری است که تاکنون به آن پرداخته نشده است.

اهداف تحقیق

- ۱- بررسی محیط زندگی و سوانح احوال و چگونگی تأثیر محیط اجتماعی بر اشعار شیبانی
- ۲- شناخت ویژگیهای شعر شیبانی در میان شاعران دوره بازگشت ادبی
- ۳- بررسی آثار منثور شیبانی و تعیین جایگاه نثر او در میان نثر نویسان دوره قاجار
- ۴- بررسی آثار چاپ شده شیبانی و تصحیح همه آثار منظوم و منثور او

فرضیات یا سئوالات پژوهشی

- ۱- محیط زندگی شیبانی چگونه بوده و شرایط محیط اجتماعی، چگونه بر اشعار او اثر گذاشته است؟
- ۲- ویژگیهای شعر شیبانی در میان شاعران دوره بازگشت چیست؟
- ۳- آثار منثور شیبانی در میان نثر نویسان دوره قاجار چه وضعیتی دارد؟
- ۴- آیا آثار چاپ شده شیبانی، دربرگیرنده همه اشعار اوست؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

ابونصر فتح الله خان شیبانی، در میان شاعران دوره بازگشت، از جایگاه ممتازی برخوردار است. از طرف دیگر، اندیشه‌های اجتماعی مطرح شده در اشعار او، نشانه‌ای از تحول درون مایه در اشعار شاعران این دوره به شمار می‌رود که بعداً شاعران دوره مشروطه به صورت گسترده‌تر، این تحول را در اشعار خود ظاهر می‌سازند. از این رو تدوین زندگینامه این شاعر و همچنین نقد و تحلیل اشعار او، از نظر تاریخ ادبیات فارسی، حائز اهمیت است. از آنجا که تاکنون صورت

پیراسته‌ای از آثار شیبانی تهیه نشده، تصحیح اشعار و آثار منثور او نیز از ضرورت‌های تصحیح متون ادبی دوره قاجار به شمار می‌رود.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه، «توصیفی - تحلیلی» است که به شیوه کتابخانه‌ای انجام می‌گیرد. برای دسترسی به این موضوع، ابتدا ضمن شناسایی نسخ خطی و چاپی موجود، تمام آثار منظوم و منثور شیبانی جمع آوری می‌گردد و صورت منقحی از این آثار به شیوه تصحیح انتقادی متون تهیه می‌شود. سپس بر اساس شواهد مزبور و همچنین مراجعه به منابع و متون، ویژگی‌های اشعار شیبانی طبقه‌بندی و بررسی می‌شود. آنگاه بر اساس اسناد موجود، درباره محیط زندگی و همچنین شرح احوال و افکار او بحث خواهد شد.

کاربرد نتیجه تحقیق

این تحقیق می‌تواند، به عنوان منبعی در بررسی ادبیات ایران در دوره قاجار و بویژه شعر انتقادی این عصر و نیز شعر دوره بازگشت مورد استفاده واقع شود.